

Man föds inte gay, man blir det

Recension

Didier Eribons:

Réflexions sur la question gay, Fayard, 1999 (526 sidor)

Såväl avstamp som slutkläm i Didier Eribons verk är och förblir begreppet: *skymfen*. I den första delen (s. 29-201) använder Eribon huvudsakligen en socialantropologisk metod för att förklara de homosexuellas vardagliga situation i samhället av idag. Han vill här bevisa att den *skymfförolämpning* som de homosexuella utsätts för, är upphovet till den heterosexuella världens förtryckarstrategier gentemot de homosexuella på social, mental och sexuell nivå och på samma gång till uppbyggandet av de homosexuella subjekten. Den andra delen speglar de homosexuellas protester i ett historiskt och litterärt perspektiv och tecknar Wilde och Gide som gay-kulturens främsta pionjärer. Förvisso har Wildes bemötande av skymfen liksom Gides undergivenhet inför den samma varit den centrala delen i de homosexuellas medvetande och i deras identitetsuppbyggande som förtryckta varelser framför allt från mitten av 1800-talet och ända fram till våra dagar. Skymfen har också – i samband med vaninne, fängelse, sexualitet – varit navet i Foucaults tänkande och analyser av maktstrukturer såväl i "vetenskapens historia" som i "institutionernas historia". Eribon ger i den tredje delen (s. 347-486) en tematisk och kronologisk framställning av Foucaults liv och samlade verk. Han uppehåller sig här vid Foucaults analyser av "motståndets kapacitet inför underkastelsen" samt "förmågan till rekonstruktion av det egna jaget".

I förordet (s. 11-26) avger Eribon, som förklaring till bokens titel, tre förtydliganden vilka avgränsar spännvidden i hans analyser. Från första början erkänner han inflytandet från Sartre och hävdar: "hans [Sartres] tankesystem, såväl filosofiskt som praktiskt, innehåller en sådan begreppsrikedom för förståelse av kulturella anspråk och minoritetsrörelers aktiviteter att det nu är hög tid att hänvisa därtill. Hans verk jämte Bourdieus, Goffmans och Foucaults utgör de främsta grundpelarna för de tankar som jag här framför" (s. 22). Det är emellertid inte främst en fråga om teoretisering av homosexualiteten utan "en sam-

manfogad helhet av tankar med allt vad det innebär av ofullständighet, provisorium och hypoteser" (s. 25). Slutligen anser Eribon att det är praktiskt taget omöjligt att "ta itu med *gay- and lesbian* frågor som om det gällde en homogen grupp" (s. 24) och väljer därför att framför allt avhandla homosexualitet mellan män, även om vissa av hans analyser – enligt hans egen åsikt – även skulle kunna tillämpas på lesbiska kvinnor.

Analyserna i den första avdelningen med titeln: "En värld av kränkningar" byggs upp kring det centrala begreppet *skymfen* som Eribon jämför med Butlers *hate speech*. Han förklarar detta som ett "stigmatiseringsfenomen" (Goffman), som han integrerar i den "nedvärderande" maktutövningens dialektik (Bourdieu). Han beskriver den som ett "primärt förhållande till underkastelsen" (Foucault). Helt i Sartres tankebana presenterar han den också som själva drivkraften bakom den homosexuella frigörelseprocessen.

Såsom en existentalistisk bastard, halvvägs mellan Charlus (Proust) och Saint-Genet (Sartre) upptäcker den homosexuelle sin avvikelse genom de heterosexuellas sätt att "interpellera" honom; detta som får honom att bli medveten om det oklara i hans tillvaro och ifråga om hans sexuella preferenser. Hans första reaktion blir att fly in i storstadens anonymitet, där han på en och samma gång skall finna ensamheten och gay-kulturens socialisation (kapitel II, III, IV).

Att satsa helt på denna "surrogatfamilj" som gay-kollektivet utgör medför dock ett "sorgearbete". Det gäller för varje gay att förkasta den heterosexuella familjens mönster och välja att uppleva "misären i denna sin samhällsställning" (Bourdieu), i denna sin "melankoli" (Butler), antingen som en början till "en subjektivering", en "coming-out" (kapitel V, VI) eller som lögnens och "hyckleriets" helvete (kapitel VII, VIII, X). Synlighet eller döljande: den rådande heterosexuella ideologin tvingar en gay, genom att skymfa honom, till att ompröva den relation han har till sig själv och till samhället; detta eftersom "individen formas genom interpellationen dvs. genom de kognitiva samhällsstrukturer, vars vektor densamma utgör" (s. 91). Som gay upplever han sig som sliten mellan vad han egentligen är och vad samhället skulle vilja att han var som gay. Skymfen är ju en "antropologisk struktur" som förmedlar de heterosexuella fördomarna om "skillnader mellan könen", släpande på den allt nedsättande diskursen om inversion eller sodomi (kapitel X, XI). Det är alltså nödvändigt, om han överger smygboens "dåliga samvete" (vars hemlighet alla känner, som Kosofsky Sedgwick har visat), att en gay befriar sig från denna "diskrediterande identitet" (Goffman) och förmår sig att övervinna sin känsla av utanförskap samt påbörjar konstruktionen av det egna homosexuella jaget (kapitel XII, XIII). "Därav anledningen till att en gay, som under så lång tid måste spela vad han inte är, till slut inte kan vara vad han är annat än genom

att låtsas" (s. 154).

I kapitel XIV, med titeln: "Existensen föregår essensen", presenterar Eribon "coming out", äkthet, "egenstolthet" (pride) som det "ursprungliga valet" (Sartre) genom vilket "den homosexuelle måste *utvecklas* som homosexuell för att kunna undgå det våld, som samhället utövar på honom när det tvingar honom att *vara* homosexuell" (s. 161f). Det existentialistiska svaret är alltså giltigt för den homosexuelle, som socialt befinner sig i underläge. Även om den homosexuella identiteten är omöjlig att förverkliga, eftersom "man aldrig kan vara kongruent med sig själv och man inte kan undvika att sträva mot detta mål" (s. 168f), är att vara gay i vardagslivet ett ständigt ifrågasättande av sig själv och av de andra.

Detta existentialistiska scenario, på gränsen till det fulländade, föranleder trots allt Eribon att tillstå att "gay liberation" såväl individuellt som kollektivt, aldrig kan bli total. Hos gays återfinns nämligen alltid en dröm om ett normalitillsstånd parallellt med en dragning till det subversiva, vilket ger upphov till en mängd olika identiteter inom gay-kollektivet (kapitel XV). Denna ytterst stora mångfald är på en och samma gång en tillgång och ett handikapp. I det sista kapitlet, i denna första avdelning, kritiserar Eribon Sartres utopi om "en bättre värld" (frihetens värld) grundad på dialektiken om "serie" och "grupp" (s. 192). På samma gång framställer han den nuvarande gay-rörelsen som en "seriell grupp" framträdande och understryker att det har alltid inträffat – varje gång som konstituerandet av en *grupp* blivit en realitet – ett *återfall* till *kollektivets serialitet*, eftersom en mobilisering aldrig kan vara beständig" (s. 194). Eribons konklusion (kapitel XVII) är också i högsta grad existentialistisk: enda valet för en gay är den befrielse som leder till emancipation och individuell autonomi; det enda som förvägras honom är det som leder till alienation och konformism. Endast en målsättning återstår därför för en gay: att oförtröttligt rekonstruera sig själv genom att göra valet mellan identifikation och aidentifikation.

I den andra avdelningen, utgår Eribon från Wilde-rättegången och den djupa ärekränkningen av författaren för att via Prousts feghet och Ulrichs djärvhet slutligen komma fram till Gides internaliserade homofobi. Han ger sig här i kast med att skriva historien om de "strategiska reaktioner", som vissa europeiska författare iscensatt. Grundläggande texter för den samtida homosexuella kampen, samtliga genomsyrade av Platons dialektik, har dessutom legitimerat den homofoba diskurs som kommenterade och på samma gång fördömde dem. "Det är dessa *erfarenheter*, historiskt, kulturellt och socialt betingade, dessa öppna konflikter, dess spel mellan makt och motstånd, vilka makten ofrånkomligen orsakat, som har skapat dessa homosexuella *subjekt* och subjektiviteter. Det är just dessa *subjekt* och subjektiviteter som inlett den historia, som vi blivit arvtagare till" (s. 219).

Eribon analyserar först inflytandet från den "viktorianska hellenismen" på engelska författare från mitten av 1800-talet såsom John Addington Symonds (kapitel III), Walter Pater (kapitel IV). Dessa åberopade sig på den antika modellens berättigande för att legitimera homosexualiteten. Inför den fientlighet som den uppväcker förklarade de densamma som en samverkan mellan natur och kultur. Som försvarare av homosexualiteten, mot slutet av 1800-talet, stod Wilde och Gide i tacksamhetsskuld till dessa författare och genom dem även till Walt Whitman (kapitel VIII), även om den senare inte anslöt sig till Oxford-författarnas homoerotiska tolkning av hans dikter. "Det är denna märkliga blandning av pedagogisk överensstämmelse, exklusiv maskulin social kompetens innanför elitskolornas murar och referenser till det antika idealet som kommer att skapa förutsättningarna för den diskurs angående legalisering av homosexualitet som skall försöka göra sig hörd" (s. 230-231). Dessa engelska tänkare opponerade sig med all kraft mot vissa franska och tyska filosofer och psykiater, i synnerhet Max Nordau, Krafft-Ebing som på ett kliniskt sätt förklarade homosexualitet genom att reducera den till mentalsjukdom (kapitel VII, VIII). De förra såväl som de senare uppvärderade dock endast den maskulinistiska sidan av homosexualiteten.

Wilde och Gide följer Symonds i spåren eftersom de – oftast mot sin egen vilja (då de var gifta) – verkat för förändring av samhället genom att överträda klassgränserna. De är och förblir emellertid framför allt esteter och elitister då de hävdade betydelsen av begreppet "sinnlig njutning" i ett tidsskede då homosexualitet i de folkliga lagrens uppfattning sorterade under polisväsande och domstolar (kapitel IX, X). I sitt liv och sina verk försökte de fly undan effekterna av den sociala skymfen. Wilde accepterade dock den feminina sidan av sin person, framträdde öppet med sin homosexualitet och blev därför ett medvetet offer för den heterosexuella utpressningen (kapitel V). För Gide däremot "är homosexualiteten försvarbar om den är *maskulin*" (s. 318), ty för honom finns två sorters homosexualitet: den ena ädel och maskulin, den andra sjuklig. Gide är – enligt Eribon – helt underställd sin tids homofoba diskurs. Denna "maskulinistiska" ström inom homosexualiteten låg till väsentlig del bakom den tyska homosexuella kulturen på Magnus Hirschfelds tid. Detta maskulina skönhetsideal – ett arv från Winckelmann – tycks endast ha tjänat ett enda syfte alltifrån Proust till Gide och genomgående hos den tidens författare: att dölja den feminina inneboende sidan hos varje homosexuell för att inte stöta den rådande konformistiska moralen.

I den tredje avdelningen, med titeln "Michel Foucaults heterotopier", försöker sig Eribon på att teckna människan och tänkaren Foucault. Även denne man var utsatt för "den heterosexuella interpellationen" och försökte i sina verk (fram till 1968) förklara detta fenomen. På ett senare stadium, fr.o.m. 70-talet,

framlade han en analys av den spirande gay-kulturen. Eribon vill uppvisa den unge Foucault, fångad i sin egen fälla av homosexualitetens "borderline upplevelser", som deklarerar: "Vansinne, död, sexualitet, brott är för mig de mest intensiva upplevelserna" (s. 367). Härvid tar Foucault en omväg genom historieskrivning av homosexualiteten inom ramen för samhällets sociala, kulturella, intellektuella och religiösa utveckling för att komma fram till en synkronisk analys av gay-kulturen under sjuttio- och åttiotalet. Det verkar i grunden som om Eribon vill tolka Foucaults metod som typiskt existentialistisk. Därmed anknyter denna tredje del, som i sig själv kunde vara ämne nog för en hel bok, till Eribons fundamentala mål för detta verk: att existentialisera gay-beteendet.

Efter att Eribon satt Foucaults tankar i samband med historien om en konstruktion av gay-livsstil som en "självestetik" (Wilde), vill han visa att Foucaults syfte var att analysera den homosexuelles fastlåsning samt definiera hans försvarsstrategi (kapitel I). Foucault stod själv i fokus för sina egna analyser. Hans första skrifter fram till den nya upplagan av *Histoire de la folie à l'âge classique* (Vansinnets historia under klassisk tid) 1972, som uppstått ur den egna negativa erfarenheten av homosexualitet och utanförskap, visar oss en Foucault underkastad sitt eget livs historia. "Jag har alltid varit särskilt angelägen om att var och en av mina böcker skulle i viss bemärkelse vara autobiografiska fragment. Mina böcker speglar mina personliga problem inför vansinne, fängelse och sexualitet", försäkrar han (s. 364). Eribon följer kronologiskt denne tidige Foucault genom hans liv och verk, vid tillkomsten av hans konstruktivistiska teorier och kritiken av psykiatri och psykoanalysen (kapitel II, III, IV.)

Det är fr.o.m. *La volonté de savoir* (Viljan att veta), 1976, som Foucault, enligt Eribon, fick idén till planerna på *Histoire de la sexualité* (Sexualitetens allmänna historia). Under starkt inflytande från teori och praktik inom "gay-liberation" på 70-talet, avser Foucault att göra sig fri från den freudianska marxismen (Marcuse, Reich) och den rådande psykoanalysen. Han framlägger då sina berömda teser om skapandet av den homosexuelle inom ramen för den "sociala underkastelsen". Därtill fulländar han sina analyser av maktrelationerna samt sätter igång med att framlägga en etik för homosexuell samhällskritik ("prise da parole"). Eribon följer noggrant förändringarna i Foucaults tänkesätt när han påvisar svagheter, begränsningarna och ibland inkonsekvenserna i detta (kapitel IV, V, VI, VII). Eribon anser till exempel att Foucault grundat sina analyser enbart på det sociala elitskiktets kultur, trots att de "breda lagrens diskursiva identitet" framträtt långt före den psykiatriska diskursen (kapitel VI). Likaledes påvisar han hur Foucault – även om han hyser protester mot vågstycket med den franska "gay-liberation", under ledning av Guy Hocquenghem på 70-talet, – författar sitt verk *La volonté de savoir* under hänvisning till och som reaktion på *Le désir homosexuel* (Den homosexuella lustan) av Hocquenghem

utgiven 1972 (kapitel VIII). Han påvisar dessutom hur svårt Foucault hade att befria sig från "smygbögarnas logik" och ställer frågan om filosofen "inte ombildat sin egen djupa oro från början av 70-talet till en teoretisk och politisk förklaring" (s. 432). Ända till slutet av sitt liv, även om han utvecklade en motståndstaktik, ville Foucault prioritera en "subjektivation" grundad på den "dolda lustan" (kapitel IX). Precis som om Foucault inte kunde ta avstånd från "sitt dåliga samvete" i Sartres mening.

Förvisso är det i de sista fyra kapitlen (X, XI, XII, XIII) som Eribon ger oss den modernaste bilden av Foucault; han som lanserade teserna om "den omvända diskursen" (*resignification* hos Butler), om "heterotopier", om "vänskapen som livsstil". Denne Foucault som blev en av de första europeiska teoretikerna inom "gay-kulturen". Eribon redovisar Foucaults centrala uppfattning enligt vilken det inte är tillräckligt med att enbart upptäcka att man *är* homosexuell. Man måste dessutom lägga ner alla krafter på att *bli* gay! När Foucault kritiserar de essentialistiska teserna hos Boswell och även hos Horckheimer och Adorno, närmar han sig det sätt på vilket gays i San Francisco tillämpade kollektivets sociopolitiska principer. Eribon förklarar hur Foucault först fastställer en strategi för "den omkastade diskursen" mycket nära 90-talets analyser av queer theory, som genom att ständigt kontextualisera den kritiska diskursen, strävar efter att "rasera" det repressiva systemet (det homofoba regelverket). Eribon beskriver på ett mästertligt sätt Foucaults dialektik och sammanfattar på följande sätt: å ena sidan motstånd och kamp inom det strategiska fältet, å andra sidan en historiekritisk analys av maktens diskurs för att bryta ner dess straffmekanismer. Slutligen: genomförande på det politiska planet av andra områden (heterotopier) för att undkomma kraftmätningar och instifta en gay-politik (kapitel X, XI). Dessa nya områden förlägger Foucault till livsstilar inom vilka enpartner-system och känslomässiga bindningar skulle utgöra kärnan av en ny typ av vänskap (kapitel XII). Eribon kritiserar här öppet Foucaults återvändo in i sitt gömställe under de sista åren (s. 472).

Sista kapitlet i denna avdelning (kapitel XIII) är ett mönstergillt exempel på syntes och resumé. Eribon beskriver här den bana som Foucaults tänkande tillryggalagt och påvisar, att om Foucaults tillvägagångssätt (och följaktligen varje gay's) inte kan vara helt existentialistiskt så beror det på att det homosexuella "subjektet" endast existerar som "splittrat" och inte i form av ontologisk instans som, enligt Sartre, skulle kunna nås genom autenticitet. I slutskedet av sitt liv är Foucault i lika hög grad som den amerikanska "gay-liberation" en "self-fashioning" man – ett arv från renässansen (Mäster Burckhardt).

Eribons existentialistiska ståndpunkt, som jag sökt och funnit vid granskning av hans bok, framstår som relevant och operativ, eftersom den inte omöjliggör all kritik av gränserna för Sartres tolkning. Den öppnar också vägen för ett

kontaktskapande mellan homosexualitetens tidigaste teoretiker (från Symonds till Gide) och gay-rörelsens nuvarande situation via Foucaults teorier. Sådana "reflexion" är förvisso inte en "teoribildning", mot vilken Eribon väjer sig, utan med all säkerhet en auktorisering av Sartres existentiellistiska begreppsvärld för att förklara de homosexuella värld och beteende. Man kan enbart ställa sig frågan om Eribon, genom att ständigt låta sina reflexioner och analyser utgå från de underkuvades perspektiv, inte i verkligheten accepterar den judekristna heteronormativiteten inom vilken ännu idag florerar ett "dåligt samvete" i Gides och Foucaults anda.

Jean A. Gitenet

(Översättning : Sune Watell)